

Recenzija
apie doc. dr. R. Tijūnaitienės daktaro disertaciją
„DALYVAVIMO PILIETINĖS VISUOMENĖS ORGANIZACIJOSE
MOTYVACIJOS RAIŠKA IR PLĖTOJIMAS“

Doc. dr. Diana Šaparnienė

Šiaulių universitetas

Architektų g. 1, LT-78366 Šiauliai, Lietuva

El. paštas diana.s@smf.su.lt

Kiekvienos demokratines vertybes puoselėjančios šalies siekis yra šalies stabilumo užtikrinimas demokratijos vertybių plėtros plotmėje, vertybių, kurių centre yra daugumos žmonių interesai ir poreikiai. Demokratinės vertybės formuoja aktyvią pilietinę visuomenę, išigali „dalyvaujančios demokratijos“ principas, grindžiamas nuostata, kad „vienodą teisę į laisvę ir saviugdą galima įgyvendinti visuomenėje, skatinančioje politines veiklos efektyvumo jausmą, puoselėjančioje rūpinimąsi kolektyvinėmis problemomis ir padedančioje formuoti sąmoningus piliečius, galinčius nuolatos domėtis valdymo procesu“ (Held, 2002). Taigi vienas svarbiausių demokratijos principų tampa piliečių išitraukimas į valstybės valdymą, į politinių sprendimų priėmimo procesus. Pilietinės iniciatyvos ir aktyvi visuomenė tapo būtina sąlyga siekiant sąlygoti politinius procesus ir juos kontroliuoti, o vienijimasis į pilietinės visuomenės organizacijas – pilietinės visuomenės ir kartu demokratijos pagrindas.

Nors visuomenės¹ dalyvavimo tematika nėra naujas reiškinys (didesnis domėjimasis stebimas per pastaruosius 50–60 m.), tačiau akivaizdu, kad visuomenė vis dar yra pakankamai pasyvi, stokoja motyvacijos aktyviau dalyvauti pilietinės visuomenės organizacijose. Nagrinėjamo disertacinio darbo pagrindą ir sudaro aktualios nūdienos vadybos ir administravimo mokslo problemos – piliečių dalyvavimo motyvacijos – nagrinėjimas. Klausimas „Kokiais veiksmais ir priemonėmis galima kryptingai skatinti piliečių kaip suinteresuotųjų asmenų motyvaciją dalyvauti pilietinės visuomenės organizacijų veikloje siekiant plėtoti jų veiklos produktyvumą“ skatina ne tik mokslo bendruomenę ieškoti naujų sprendimų, bet ir pasižymi neabejotinu praktiniu reikšmingumu, sudarančiu sąlygas valdžios institucijų vadovams priimti teisingesnius, re-

aliais faktais paremtus sprendimus. Mokslo bendruomenė tradiciškai orientuojasi į piliečių nedalyvavimo priežasčių nagrinėjimą ir tik nedaugelis mokslininkų koncentruojasi realioms dalyvavimo priežastims identifikuoti. Nagrinėjamos disertacijos tyrimą ir sudaro dalyvaujančiosios visuomenės dalies segmentas.

Darbo autorė užsibrėžė tikslą – parengti dalyvavimo pilietinės visuomenės organizacijose motyvacijos plėtojimo koncepcinius modelius motyvacijos raiškos pagrindu. Siekdama užsibrėžto tikslo daktaro disertacijos autorė identifikavo tiriamąjį objektą visuomenės dalyvavimo plėtojimo požiūriu, teoriškai pagrįsdama viešojo ir privataus interesų derinimo, renkantis dalyvavimą pilietinių visuomenės organizacijų (PVO) veikloje, ypatumus; piliečių dalyvavimo aspektus viešojo administravimo reformų ir visuomenės dalyvavimo teorijų kontekste. Be to, disertacijoje pagrįstas R. Simmons ir J. Birchall diagnostinio instrumento, disertacinio tyrimo autorės *adaptuoto* dalyvavimo motyvacijos tyrimui Lietuvos sąlygomis, patikimumas ir validumas; nustatyta Lietuvos piliečių dalyvavimo PVO motyvacijos raiška, būtina motyvacijos aktyvinimo modelių kūrimui ir sudaryti dalyvavimo motyvacijos plėtojimo siekiant produktyvesnio dalyvavimo koncepciniai modeliai, pagrįstas jų tikslingumas ir panaudojimo galimybės.

Teorinėje disertacijos dalyje gana išsamiai atlikta mokslinės literatūros analizė, leidusi identifikuoti motyvaciją kaip vieną visuomenės dalyvavimo konstrukto determinantų, teoriškai pagrindžiant dalyvavimo dilemos iškilimo viešųjų reformų kontekste prielaidas ir apibendrinant dalyvavimo teorijų, kurios traktuojamos kaip dalyvavimo prielaida bei dalyvavimo teorijų piliečių motyvacijos dalyvauti kontekste pagrindimas. Profesionaliai ir korektiškai atlikta tyrimo teorinių sąvokų operacionalizacija leido pasiekti pakankamai aukštą darbo metodologinę kokybę ir sudarė galimybę gauti patikimus ir reikšmingus tiek mokslo, tiek praktikų bendruomenėms tyrimo rezultatus.

¹ Sąvokos „piliečių dalyvavimas“ ir „visuomenės dalyvavimas“ traktuojamos vienareikšmiškai. M. Adomėnas ir kt. (2007), teigia, kad visi Lietuvos gyventojai, turintys pilietines pareigas, kurias jiems suteikia pilietybės statusas, yra laikomi visuomene.

Kitas mokslinio darbo privalumas – autorė nagrinėja piliečių dalyvavimo motyvaciją teoriniu požiūriu, analizuodama motyvaciją kaip vadybos teoriją ir procesą bei identifikuoja pagrindinių motyvacijos koncepto sąvokų sąsajas. Disertacijoje atskleidžiamas motyvavimo teorijų ribotumas dalyvavimo PVO motyvacijos tyrimuose, taip pat išskiriami motyvacijos aktyvinimo principai, apibendrinami galimi dalyvavimo motyvai ir abipusių stimulų teorija, sujungianti visus identifikuotus stimulus į visumą ir sudaranti prielaidas grįsti ja dalyvavimo motyvacijos tyrimą. Darbe remiamasi ne tik vadybos ir administravimo mokslo krypties erdvėje aprobuotais teoriniais modeliais, bet jie sėkmingai integruojami su psichologijos mokslo konceptais. Būtent atitinkamų teorinių konceptų perkeliama ir taikymas vadybos ir administravimo krypties disertacinio tyrimo kontekste yra gana sveikintinas reiškinys.

Disertacijos autorė, užsibrėžusi tikslą nustatyti dalyvavimą įvairiose pilietinės visuomenės organizacijose determinuojančią motyvaciją ir jos raišką, sukonstruoti koncepcinius motyvacijos dalyvauti aktyvinimo modelius, tinkamai panaudojo R. Simmons ir J. Birchall (Škotija) pasiūlytą metodologiją. Adaptuota lietuviškam kontekstui ir validuota metodologija padėjo nustatyti individualistinius ir kolektyvinius stimulus, lemiančius gyventojų dalyvavimo motyvaciją pilietinės visuomenės organizacijose. Remiantis kiekybine metodologija ir ekspertų interviu, atskleista ir apibendrinta individualistinės ir kolektyvinės krypties motyvacijos raiškos charakteristika. Autorė patvirtina, kad bendras dalyvaujančiųjų PVO apibūdinimas pagal atskirus sociodemografinius kintamuosius atitinka tradicinius visuomeniškai aktyvių asmenų požymius daugelyje šalių. Pavyzdžiui, aktyviau dalyvauja aukštesnio socioekonominio statuso žmonės, tradiciškai moterys linkusios dalyvauti daugiau (išskyrus politikos ir sporto sferas). Disertacijoje nustatyta, kad individualistinių dalyvavimo stimulų naudos komponento vertinimams daro įtaką skirtingos sociodemografinės asmenų charakteristikos, kolektyvinės krypties motyvacijoje stipriausias dalyvavimo stimulus – bendrumo jausmas, bendros vertybės.

Sukurti du dalyvavimą plėtojantys motyvacijos aktyvinimo aspektu koncepciniai modeliai, nukreipti tiek į piliečius, tiek į PVO. Autorės siekis buvo pasiūlyti motyvavimo priemonės, o realus motyvavimo procesas turėtų baigtis jų įgyvendinimu, todėl modeliai R. Tijūnaitienės vadinami ne *dalyvavimo motyvavimo*, bet *motyvacijos aktyvinimo koncepciniais modeliais* (tuo labiau, kad tirti piliečiai šiuo metu jau dalyvauja skirtingose PVO), skirti plėtoti jau esamai motyvacijai. Taigi motyvacijos aktyvinimo koncepciniai modeliai sukurti išmatavus realią dalyvaujančiųjų motyvaciją. Siekiant pastarąją išmatuoti, buvo iden-

tifikuoti konkrečią elgseną lemiantys motyvai, atlikta jų analizė, kurios pagrindu pasiūlyti modeliai.

Pirmasis dalyvavimo motyvacijos aktyvinimo modelis, nukreiptas į „galutinius“ vartotojus (piliečius), remiantis individualistinių stimulų, lemiančių motyvaciją dalyvauti, analize. Jis skirtas bendrai piliečių, kurie tiesiog dalyvauja skirtingose pilietinėse veiklose, motyvacijai aktyvinti. Kitaip tariant, juo galima naudotis, kai siekiama aktyvinti dalyvaujančiuosius apskritai tiek organizacijos lygmenyje, kur tuo užsiima PVO vadovai, tiek valdžios institucijų lygmenyje, kai tarnautojai paprasčiausiai nori padidinti, skatinti, kitaip tariant, plėtoti bendrą dalyvavimo motyvaciją. Todėl jis sąlygiškai pavadintas *nukreiptu į galutinius vartotojus*. Identifikavus individualistinius stimulus, kurie labiausiai skatina dalyvauti, ir investicijas, kurios dažniausiai patiriamos dalyvaujant, buvo sudarytas pastarasis modelis. Kadangi siūlomas koncepcinis modelis remiasi svarbiausiomis dalyvaujančiųjų suvokiamomis naudomis, taip pat kaip ir dažniausiai patiriamomis investicijomis dėl tikėtinai naudos ateityje, tai šis motyvacijos aktyvinimo modelis daugiausia remiasi *saviraiškos galimybių* suteikimu. Modelyje centro link tiek iš viršaus, tiek iš apačios – tikėtinas produktyvesnis dalyvavimas, jei bus parenkamos siūlomoms atitinkamos atlygio formos ir investicijų mažinimo / neutralizavimo priemonės.

Pirmoji grupė, į kurią būtų galima nukreipti motyvacijos aktyvinimo pastangas iš visų dalyvaujančiųjų, yra „*pilietiškai kritikai*“, kurių daugiausia yra jaunimo organizacijose ir vietinėse bendruomenėse. Antroji pagal svarbą grupė – tai „*nepatenkintieji*“, kurių taip pat daug yra jaunimo, moterų ir religinių organizacijų veiklose tarp dalyvaujančiųjų.

Antrasis dalyvavimo motyvacijos aktyvinimo modelis, nukreiptas į „tarpininkus“ (PVO), remiantis kolektyvinių motyvų, matuotų nuostatų terminais, lemiančių motyvaciją dalyvauti, analize. Modelio išskirtinumas tas, kad juo galima pasinaudoti tuomet, jei yra poreikis suaktyvinti dalyvaujančiuosius tam tikroje srityse (sričių, labiausiai reikalingų piliečių dalyvavimo, tyrimas galėtų būti ateities tyrimų perspektyva), priklausomai nuo to, kokių dalyvaujančiųjų grupių yra daugiausia tam tikrame klasteryje, naudoti konkrečiai tik jiems siūlomas priemonės, atrenkant šiai grupei prieinamus būdus. Šis modelis gali būti derinamas ir su pirmuoju, nes iš principo, nors šiame modelyje identifikuoti labiausiai motyvuojantys būdai konkrečiose PVO, tačiau joms priklauso / dalyvauja piliečiai, kuriuos bendrai labiausiai motyvuoja. Prioritetinės grupės, į kurias reikia nukreipti motyvacijos aktyvinimo priemonės, yra tos, kuriose yra daugiausia asmenų, ketinančių mažiau dalyvauti ateityje, t. y. jaunimo, moterų, religinių organizacijų, vietos bendruomenių veikloje dalyvaujantys asmenys.

Galima teigti, kad pasiūlyti modeliai yra „greita“ pagalba trumpam laikotarpiui, kurią gali taikyti viešojo sektoriaus vadybininkai motyvacijos plėtojimui, palaikymui, tačiau, jei siekiama rezultatų ilgalaikeje perspektyvoje, tai motyvacijos aktyvinimo koncepciniai modeliai turėtų būti pildomi iki dalyvavimo motyvavimo modelių, įtraukiant ne tik pačios asmeny-

bės formavimo pastangas, pilietinių įgūdžių bei kompetencijų ugdymo veiklas, bet ir aplinkos veiksnius (mobilizacijos sąlygų pokyčius, politinius veiksnius ir kt.). Tokius išsamius holistinius modelius kurti galėtų susijungę keletą sričių mokslininkai, todėl tai, kaip pažymi darbo autorė, – ateities perspektyvos veikla.